

RAB VIRÁG

MEMORANDUM A NEMZETKÖZI ÖSSZEFOGÁS SZÜKSÉGESSÉGÉRŐL

Adalékok az első világháborút követő gazdasági, pénzügyi rekonstrukció történetéhez

Az első világháború következtében keletkezett súlyos pénzügyi és gazdasági problémák megoldására tett erőfeszítések közül az egyik legfigyelemreméltóbb annak a memorandumnak a megfogalmazása volt, mely néhány gazdasági szakember és bankár igyekezetének köszönhetően 1920 januárjában eljutott a legtöbb európai állam és az USA kormányához is. Kétségtelen, hogy 1920 őszen ennek a dokumentumnak a következményeképpen került sor a brüsszeli nemzetközi gazdasági konferencia összehívására.

Ez a szimpózium, mely a Népszövetség égisze alatt került megrendezésre egyöntetűen kijelentette, hogy a továbbiakban a Népszövetség feladata, hogy folytonos lehetőséget biztosítson a világ gazdasági- és pénzügyi problémáinak megvitatására, egyben elfogadta azt a nézetet, miszerint a gazdasági rekonstrukció kizárólag egy nemzetközi együttműködés, összefogás eredményeképpen lehetséges.

A memorandum születésével kapcsolatban két lényeges körülményt kell kiemelnünk. Az egyik, hogy a kooperációs eszme bankárok és közgazdászok fejében született meg, a másik, hogy a dokumentummal kapcsolatos valamennyi tárgyalás, sőt azok kezdeményezése is egy kis országhoz, Hollandiához köthető, személy szerint az amszterdami De Nederlandsche Bank¹ kormányzójához, *Gerard Visseringhez*.²

A bankárok és gazdasági szakemberek az első világháború következtében kialakult helyzet kezeléséhez nemcsak kellő tudással, tapasztalattal és kereskedelmi érzékkel rendelkeztek, de elég elszántsággal is ahhoz, hogy a problémamegoldás terén nyitottak, és rugalmasak legyenek, s hogy kellő türelemmel fogjanak a hosszú távú elképzelések megvalósításához.

Hollandia komoly szerepvállalása egy olyan rendkívül kényes és égető kérdés megoldásában, mint a világgazdaság reorganizációja, nem véletlen. Az első világháborút követően a De Nederlandsche Bank elnöke arra lett figyelmes, hogy rendkívül sok nemzetközi pénzügyi szakember látogat Amszterdamba. 1919 tavaszára az is világhíressé vált Vissering számára, hogy a semleges országoknak, elsősorban Hollandiának szerepe lehet a háború által előidézett, súlyos gazdasági, pénzügyi problémák kezelésében.³ Elsősorban azért, mert háborúban semleges ország gazdasága, pénzügyei nagyjából érintetlenek maradtak a politika befolyásától, így kiváló atmoszférát kínált a politikamentes eszmecserékhez. Másrészt kedvező földrajzi elhelyezkedésének köszönhetően könnyen és gyorsan megközelíthető volt, nem

¹ A De Nederlandsche Bankot 1814-ben alapították. Ettől kezdve rendelkezett a bankjegykibocsátás jogával. 1914-ben a bank letért az aranyalapról, s 1925-ben visszatért rá, majd 1936-ban végleg elhagyta. 1914-től központi bank szerepét töltötte be, a bankárok bankja volt, vagyis bankoknak kölcsönzött, mint legmagasabb fórum. Garantálta a bankok tartozásainak kifizetését, SOS hitellehetőségeket kínált és elősegítette a reorganizációt. Elsődleges feladata a pénzügyi krízisek és a pénzintézetek dominó elv alapján történő összeomlásának megelőzése volt. A kormány 1937-ben felállított egy bizottságot (Staatscommissie), mely azt vizsgálta szükség van-e a privát bankok törvényes felügyeletére. Ennek a vizsgálatnak a második világháború kitörése vetett véget. A háborút követően 1948-ban született meg az a banktörvény, mellyel a De Nederlandsche Bank modern monetáris intézménnyé alakult.

² Bankár és publicista (1865–1937). Több intézmény és bank vezetője, többek közt az Amszterdami Banké (1900–1906), és a Javasche Banké (1906–12). 1912–31 között majdnem 20 éven keresztül a De Nederlandsche Bank elnöke. Ez idő alatt lerakta a modern holland gazdaság alapjait és rendkívüli intenzitással vett részt a nemzetközi gazdasági, pénzügyi élet újjászervezésében. Ennek keretében 1920 szeptemberében és októberében a brüsszeli nemzetközi gazdasági konferencia alelnöke volt. Részt vett a genovai (1922. április–május) és a párizsi bankárkonferencián (1922. június). Tagja volt a német márka stabilizálását végző nemzetközi tanácsnak (1922. október–november). Ezen túl Európán kívüli tevékenysége is figyelemreméltó. 1924–25 telén Dél-Afrika aranystandardjának visszaállításában segédkezik, 1928 júniusában a török kormányt segíti a valuta és bankügyeinek rendezésében.

³ Gerard Vissering, személyes feljegyzései „Internationale Quaestien”, De Nederlandsche Bank, Archief Mr. G. Vissering (a továbbiakban NBAV), Dossier 94, Doos 6.

beszélve arról a nagy múlttal rendelkező hagyományról, melyet az üzleti, a pénzvilág és a nemzetközi kereskedelem terén birtokolt. Végül igen nagy súllyal esett latba, hogy Hollandiát, mint a háború folyamán semleges országot szívesen látta Európa és Amerika is közvetítőként a nemzetközi kapcsolatok alakításában. Véleményünk szerint Vissering különleges diplomáciai érzéke, tehetsége, személyisége és igyekezete is nagyban hozzájárult ahhoz, hogy elképzeléseinek kivitelezéséhez megfelelő partnereket talált.

Az Amszterdamba látogató első igazán jelentős vendég 1919. április végén és május elején Frank A. Vanderlip, a New York-i National City Bank elnöke volt. Neve és írásai Európában ekkor már jól ismertek voltak.⁴ Egy európai körút utolsó állomásaként azzal a céllal érkezett Amszterdamba, hogy megossza Európa talpraállításával kapcsolatos nézeteit holland kollégájával, s rávegye arra, működjön együtt elképzeléseinek megvalósításában.

Vanderlip a megoldást egy világméretű összefogásban látta, melynek lényege, hogy azok az országok, melyek gazdasági és pénzügyi téren alkalmasak rá támogassák azokat, amelyek komolyabb külső segítség nélkül képtelenek a gazdasági stabilizációra. Ezzel elősegítik az egész világgazdaság reorganizálását, mely hosszú távon minden állam érdeke. Vanderlip a támogatást nagyarányú hitelek formájában képzelte el. A kölcsönök jegyzését elsősorban az USA-tól várta,⁵ de a háborúban semleges országok segítségére is számított.⁶

Vissering ezzel nagy vonalakban megegyező elképzeléseket vallott,⁷ mégis hezitált a tekintetben, hogy amerikai kollégája biztatására felvállalja-e a kezdeményező szerepet.

Döntése meghozatalában két körülmény játszott szerepet. Egyrészt, hogy a párizsi már-már végtelenbe nyúló tárgyalások következtében Hollandia pozíciója egyre erősödött, s nemzetközi megítélése is egyre pozitívabbá vált. Másrészt folyamatosan és több oldalról érkezett megerősítés arra vonatkozólag, hogy mind Hollandiának, mind Visseringnek nemcsak joga, de kötelessége is e feladat felvállalása.

Augusztus elején Benjamin Strong, a New York-i Federal Reserve Bank elnöke és Fred. I. Kent,⁸ az Amerikai Bankárok Trösztársaságának elnöke látogatott Amszterdamba, az ő támogatásuk nagymértékben hozzájárult holland kollégájuk döntéséhez. Strong és Kent mellett egy harmadik amerikai bankár, Paul Warburg⁹ is felvette a kapcsolatot Visseringgel.¹⁰

⁴ Vanderlip (1864–1937) húszas évei környékén a *Chicago Tribune* riportere és rövid ideig pénzügyi szerkesztője lett. A *Tribune*-nél töltött évek alatt a pénzügyi témákról szóló írásaival szerzett magának hírnevet. Ugyanakkor politikai gazdaságtant is hallgatott a Chicagói Egyetemen, melynek köszönhetően egy ideig az *Economist* szerkesztője volt. Ezután a Chicagói Nemzeti Bank elnökének a magántitkáráként dolgozott. Két hónappal később a pénzügyminisztérium titkári asszisztense lett, és a kormány pénzügyeivel foglalkozott. Négy évet töltött a pénzügyminisztériumnál, majd a National City Bank alelnöke lett New York-ban. Mielőtt betöltötte a státuszt, ellátogatott az összes európai fővárosba, és tanulmányt készített az európai pénzügyekről. Utazása során anyagot gyűjtött egy üzleti témájú cikksorozathoz, amely a *Scribner's Magazine*-ban jelent meg „Az amerikai kereskedelmi invázió” címmel. Könyvben is kiadták, és több nyelvre lefordították. 1909-ben a National City Bank elnökének választották. Több nagyvállalat és szervezet igazgatója és vagyonekezelője volt New York-ban, Washingtonban és Chicagóban. (*Charles Edwin Booth, The Vanderlip, Van Derlip, Vander Lippe Family in America. New York 1914*). Legismertebb munkája: *What happened to Europe? MacMillan Co., New York 1919*. Egyéb ismert művei: *What next in Europe? Brace and Company, New York–Harcourt 1922, Reconstruction, National City Bank of New York, New York 1918, Frank Arthur Vanderlip – John Williams, The Future of our Foreign Trade, a Study of our International Balance in 1919, New York 1920*.

⁵ Ebben a vonatkozásban egyedülállónak számított az amerikai bankárok között. Képes volt levetkőzni bankári mivoltát, s kizárólag elméleti közgazdászként gondolkodni. Talán épp ez volt az oka, hogy elképzelései ritkán kerültek át a gyakorlatba.

⁶ Memorandum in regard to an International Loan. 1 May 1919, NBVA, Dossier 94, Doos 6.

⁷ Főképp az a szemléletmód volt közös, mely ragaszkodott a problémákkal való felelősségteljes szembenézéshez, a józanészhez és a praktikus gondolkodáshoz. Mindkettejük igyekezett a realitások talaján maradni, s a valóságot soha nem elkendőzni. Az általános nemzetközi hitelnyújtás lehetőségét látta Vissering is az egyetlen megoldásnak, s Vanderliphez hasonlóan két csoportot különböztetett meg az együttműködőkön belül: támogatókat és támogatottakat. Főbb vonalaiban ez az elgondolás köszön majd vissza abban a memorandumban is, melynek célja hivatalos szinten elfogadtatni az említett elveket.

⁸ Amerikai pénzügyi delegált Párizsban.

⁹ Paul Warburg német származású volt, és ez jelentős mértékben meghatározta Európa újjáépítésével kapcsolatos nézeteit. Amerikában jelentős gazdasági presztízzsel rendelkezett, de ezt a politika többször kikezdte. Röviddel azután, hogy az USA az Antant oldalára állt, kénytelen volt megválni a Federal Reserve Board vezetőségi tisztségétől, mivel egy amerikai szenátor kemény kampányt folytatott ellene. Az sem véletlen, hogy ebben az időben éppen Európában találjuk,

Vanderlip távozását követően Vissering elképzeléseit memoárrá formálta. Ebben egy nagy mennyiségű nemzetközi kölcsön kibocsátásának tervét vázolta fel. Valójában egy olyan lehetőség után kutatott, amely egy világméretű együttműködést tenne lehetővé.¹¹

A holland bankelnök a nyár végére igen előkelő nemzetközi pozíciót szerzett magának, s rászánta magát a kezdeményezésre. Ennek első lépéseként H. M. Mollt egyik közvetlen kollégáját, a bank helyettes titkárát, azzal a megbízással küldte Párizsba, hogy készítse elő Kent és Warburg amszterdami látogatását. Franciaország részéről Raphael Géorges Lévyt szemelte ki tárgyalópartnerül, Anglia részéről pedig, John Manyard Keynest, aki 1919 júniusáig a párizsi békekonferencia hivatalos képviselője volt.¹²

Ilyen előzmények után, titokban került sor azokra az amszterdami informális találkozókra, melyek eredményeképpen megszületett a memorandum, mely hivatalos formába öntötte a nemzetközi együttműködés szükségességének gondolatát.

Végeredményben a dokumentum egy formális nagy nemzetközi gazdasági, pénzügyi konferencia összehívására tett javaslatot. Ennek célja az volt, hogy elősegítsen egy nemzetközi kooperációt, melynek keretében megadhatják a szükséges segítséget Európa legsúlyosabb helyzetben lévő államainak. Egyben nagy vonalakban meghatározta azokat a feltételeket is, amelyek mellett ez a támogatás létrejöhet.

Az első amszterdami pénzügyi tárgyalás 1919. október 13–14-én Vissering házában zajlott. Fontos megemlíteni, hogy a résztvevők magánszemélyként jelentek meg a nem hivatalos, informális jellegű bizalmas megbeszélésen, s hogy Vissering mindent megtett annak érdekében, hogy még a látszatát is elkerülje annak, hogy a De Nederlandsche Banknak bármiféle szerepe lenne az ügyben. Visseringen, Kenten, Warburgon, Levyn és Keynesen kívül, jelen volt még C. E. ter Meulen, az amszterdami Hope&Co cégtől, és a Bank ügyvezető igazgatói: J. van Vollenhoven, P. J. C. Tetrode és G. H. M. Delprat.

A találkozó leglényegesebb eredményeként Vissering felvázolta elképzelését egy nemzetközi kölcsön lehetőségéről, melyet tervei szerint elsősorban Amerika, másodsorban a semleges országok biztosíthattak. A kivitelezés módjára ez alkalommal nem találtak választ.¹³ Abban állapodtak meg, hogy újabb találkozót szerveznek, még több szakértő bevonásával. Az októberi összejövetel résztvevőinek körét az első világháború alatt semleges Svájjal és a három skandináv állammal, Dániával, Norvégiával és Svédországgal kívánták kiegészíteni. Olyan szakértőket szándékoztak meghívni, akik tájékozottak voltak saját országuk gazdasági kondíciói tekintetében, s akik bizalmasan tudták kezelni a kérdést, így esett a választás a békekonferencia svájci, dán, norvég és svéd küldötteire.

A memorandum előzetesét Vissering javaslatára Keynes és Warburg fogalmazta meg. A végleges verziót a következő találkozó alkalmával alakították ki, melyre a nyomatékosítás kedvéért országonként jó néhány prominens személy aláírását tervezték összegyűjteni. Azt is elhatározták, hogy a kész iratot eljuttatják a Népszövetséghez.¹⁴

Keynes Visseringhez hasonlóan szíven viselte a memorandum sorsát. Nemcsak a dokumentum megszövegezéséből vette ki a részét, de egyengette annak útját is. Elsősorban a brit fogadtatás előkészítéséért tett sokat. Konzultált Robert Cecilvel, a párizsi brit delegálttal, Arthur Salterrel, a Jóvátételi Bizottság főtítkárával, akik mindketten biztosították támogatásukról, de tárgyalt John Bradburyvel, Andrew McFadyeannel és R. H. Branddel¹⁵ is.

ugyanis családi kapcsolatai még mindig Németországhoz kötöttek.

¹⁰ Gerard Vissering személyes feljegyzései „Internationale Quaestiën”, NBAV, Dossier 94, Doos 6.

¹¹ Vissering memoárja dátum és cím nélkül, NBAV, Dossier, 102, Doos 41.

¹² E mellett a brit pénzügyminiszter képviselőjeként részt vett a Legfelsőbb Gazdasági Tanács munkájában is. 1919. június 7-én azonban lemondott megbízatásairól, miután elégedetlen volt a békekonferencia európai gazdasági problémákkal kapcsolatos egész politikájával.

¹³ A megbeszélésen elhangzott ötletek közt szerepelt egy új nemzetközi valuta és egy világbank létrehozásának gondolata, bartertervek, és Keynes javaslatára az is elhangzott, hogy az adósságokat praktikus lenne eltörölni. Ez utóbbit a jelenlévő amerikaiak teljes határozottsággal visszautasították.

¹⁴ Ennek ötlete Keynestől származott. Erről részletesebben lásd. *The Collected Writings of John Manyard Keynes. Volume Part IV. Reactions to „The Economic Consequences of the Peace” (1919–24)*, 130. o.

¹⁵ 1919 karácsonyától Brand veszi át Keynes szerepét valamennyi a memorandummal kapcsolatos teendő terén, mivel Keynes nagy port kavart könyve, „A békeszerződés gazdasági következményei” azt nem tették lehetővé.

Az újabb megbeszélés 1919. november 2–3-án ismét teljes titokban zajlott. A meghívók magánlevelek formájában mentek ki, Kent, Warburg, Lévy, Keynes, ter Meulen és Vissering aláírásával. Az eszmecsere ez alkalommal is Vissering házában került sor. Az informális konferencián jelen volt Kent, Keynes, Wallenberg¹⁶ Svédországból, Patrick Volckmar¹⁷ Norvégiából, E. Glückstadt¹⁸ Dániából, R. de Haller¹⁹ Svájcban, aki magával vitte Georges Pitet-t Genéből. Warburg időközben kénytelen volt visszatérni az USA-ba, és Lévy sem tudott megjelenni felesége betegsége miatt.²⁰

A megbeszélések középpontjában a nemzetközi hitelezés kérdése, s annak feltételrendszere állt. A kérdésben kialakult álláspontot a memorandum szövege alapján kísérhetjük nyomon.²¹ A dokumentum végleges megfogalmazását J. M. Keynesre bízta. Ez a szöveg, amely 1919. november 3-án keletkezett azonban némileg módosult.²²

A memorandum legfőbb célja az volt, hogy hivatalos úton, formális keretek közt biztosítson lehetőséget a világ gazdasági- és pénzügyi problémáinak megvitatására, egyben hangsúlyozta, hogy a gazdasági rekonstrukció kizárólag egy nemzetközi együttműködés, összefogás eredményeképpen lehetséges.

A tervezett nagy nemzetközi találkozó résztvevőinek a következő országokat ajánlották: USA, Nagy Britannia, Brit Domíniumok, Franciaország, Belgium, Olaszország, Japán, Németország, Ausztria, Európa semleges államai, ezen kívül Dél-Amerika exportorientált országai.

A leendő konferencia legfőbb feladatának annak tisztázását tekintették, hogy egy nemzetközi összefogás keretében mely országok lehetnek támogatók, s melyek támogatottak, s hogy a segítségnyújtás milyen feltételek mellett jöhet létre.

A memorandum általános része a fennálló gazdasági, pénzügyi szituációt vázolta fel, s néhány olyan elvet is megfogalmazott, melyek szem előtt tartását elengedhetetlen volt a sikeres rekonstrukcióhoz. Ami lényeges, hogy felhívta a figyelmet arra, hogy léteznek bizonyos általános problémák, melyek minden háborús országot sújtanak, így a győzteseket is. Ilyen az infláció problémája, melynek gyors és hatékony kezelése nélkül pénzügyi csőd és anarchia vár Európára.²³

Alapos helyzetelemzést ajánlottak minden európai ország számára, s azt, hogy a bevételek és kiadások tekintetében minden állam törekedjen az egyensúly megtartására.²⁴

Németországgal kapcsolatban kiemelték, hogy a jóvátételt mértékét reálisan kell megállapítani, s ügyelni kell arra, hogy az ország semmilyen körülmények között ne váljék

¹⁶ A Stockholmi Enskilda Banktól.

¹⁷ A Norske Handelsbanktól.

¹⁸ A Danske Landsmandsbanktól.

¹⁹ A Banque Nationale Suissetől.

²⁰ R. H. Brand, a londoni Lazard Brothers&Co vezetője az előzetes megbeszélések szerint szintén részt vett volna a novemberi eszmecsere, ám az utolsó pillanatban előre nem látható körülmények miatt még sem tudott megjelenni, de támogatásáról biztosította a kollégáit.

²¹ A memorandum az 1919. november 3-i és decemberi 24-i változata egyaránt megtalálható Vissering anyagában. NBAV, Dossier 102, Doos 41. A novemberi változatot lásd még Keynes, i.m., 137–141. o.

²² Az amerikaiak ugyanis nem fogadták el, hogy a memorandumot a Népszövetség elé terjesszék, mivel a békeszerződést ekkor ők még nem ratifikálták, így a végleges változatban az egyes kormányokat szólították meg. Ugyancsak az amerikaiak szimpátiájának megőrzése végett a háborús adósságok eltörlésének lehetőségére tett minden egyes utalást kihúztak a dokumentumból.

²³ „Akár győztesként, akár vesztesként került ki egy ország a háborúból, szembetalálkozott bizonyos általános problémákkal. Ilyen a kintlévőségek és az állami kötelezettségek folyamatos és gyors növekedése, azok kíséreléseivel, elsősorban az árak megállíthatatlan emelkedésével együtt. Ezeknek a problémáknak a kezelésére az egyetlen reményteljes megoldást a fogyasztás mérséklése, a termelés és az adók növelése jelentheti, feltéve, ha azokra rövid időn belül sor kerül. Ellenkező esetben tovább folytatódik a pénz elértéktelenedése, ami a megtakarítások teljes felemésztéséhez, majd Európa-szerte teljes pénzügyi csödhöz, sőt végső esetben anarchiához vezet.” NBVA, Dossier 102, Doos 41. és Keynes, i.m., 137. o.

²⁴ „Egyetlen olyan országnak sem lehet sem társadalmi, sem gazdasági jövője, amely jelenlegi kiadásait a forgalomban lévő pénz folyamatos inflációjának fenntartásával fedezi, s, úgy hogy kamatos kölcsöneit úgy növeli, hogy ezzel párhuzamosan nem növeli vagyoniát. A gyakorlatban minden országnak alapos, az egyéni lehetőségeket és szükségleteket szem előtt tartó helyzetelemzésen kell áttennie. A jövőben egyetlen olyan ország sem kaphat hitelt, és nem tekinthető fizetőképes adósnak, amely nem tudja vagy nem fogja a kiadásait a bevételeihez igazítani. Ezt az elvet valamennyi ország népének tudomására kell hozni, mivel e nélkül lehetetlen lesz a valós tényekkel szembenéznük.” Uo.

fizetéképtelenné. Az irreálisan megállapított terhek – a memorandum megfogalmazói szerint – súlyos pénzügyi zavarokhoz és társadalmi elégedetlenségekhez vezetnek.²⁵

Sem összeget, sem határidőt nem tartalmazott a memorandum a tervezett segítségnyújtásra vonatkozóan, mindössze annyit közölt, hogy a szükséges pénzügyi támogatás mértéke jelentős, az annak előteremtésére álló idő pedig kevés. Ezért az eddig működő banki csatornák nem lesznek elegendők a jövőben, s így egy világméretű rendszer kiépítése elkerülhetetlen.²⁶

A memorandum az általánosságban körvonalazott gazdasági pénzügyi nehézségeken túl hét pontba foglalta azokat a javaslatokat, melyek a támogatás feltételeit tartalmazták:

- A tőke nagyobb hányadát azok az országok ajánlják fel, ahol a külkereskedelmi mérleg és a valutaárfolyam kedvezően alakul.
- Hosszú lejáratú külföldi hitel folyósítására kizárólag akkor kerülhet sor, ha az elengedhetetlen a gazdasági élet működtetéséhez. Ez a hitel azonban nem helyettesítheti azokat az erőfeszítéseket, amelyeket az országoknak saját erejükből kell véghezvinni. Az egyensúlyt csak akkor lehet helyreállítani, ha azt a valós gazdasági helyzet kényszeríti ki.
- Éppen ezért a hitelek összegét minden esetben a lehető legminimálisabbra kell csökkenteni.
- Segítségnyújtás kizárólag úgy lehetséges, hogy mind a hazai, mind a nemzetközi kereskedelem érintetlen maradjon a kormány beavatkozásától.
- A hitelezés folyamatának és a kereskedelem fejlesztésének a kereskedelem szokásos csatornáin keresztül kell végbemennie.
- Amennyiben lehetséges a hitelt felvevő országokban lakossági kölcsön folyósítása, úgy, annak olyan feltételek mellett kell működnie, hogy az az egyén megtakarításait célozza, ellenkező esetben az infláció fokozódik.
- A kölcsönző országoknak a lehető legnagyobb biztonságot kell garantálniuk, az alábbiak figyelembevételével:
 - Ezeknek a kölcsönöknek elsőbbséget kell élveznie minden más adóssággal, még a jóvátétellel szemben is.
 - A kölcsönhöz jutó országoknak garantálniuk kell a kamat és az amortizáció megtérítését. Ennek mértéke országonként változhat, ám Németország és az új államok esetében az import- és exportilletékek kifizetése aranyban történjék.²⁷

A szerzők a memorandum záró részében mondták ki azokat a szavakat, melyek innentől kezdve egy teljesen új, a párizsi gyakorlattal szemben álló megközelítési módot ajánlottak a fennálló problémák kezelésére:²⁸ „Kizárólag akkor teremthetünk újra normális körülményeket, ha felismerjük, hogy itt az ideje valamennyi ország összefogásának.”

A konferencia végén minden résztvevő kézjeggyével látta el a dokumentumot, és elhatározták,

²⁵ „Nyilvánvalóan Németországnak nagyobb terheket kell viselnie, mint másoknak, ám ezeknek a terheknek nem szabad túllépnie egy bizonyos pontot. Ügyelni kell arra, hogy a teher ne haladjon meg a teljes adóbevétel, s ne tegye tönkre a termelést, amely a hatékony adózás kulcsa. Mind Németország hitelezői, mind a világ egésze számára lényeges, hogy elkerüljék, hogy Németország fizetéképtelenné váljon. Így, ha a Jóvátételi Bizottság felmérései alapján azt tapasztalja, hogy még a legdrasztikusabb vagyoni-, jövedelem-, kereskedelmi-, és fogyasztási adózás mellett befolyó összegekből sem képes Németország a számára előírt kötelezettségeket teljesíteni, úgy terheit, olyan mértékben kell csökkenteni, hogy a fizetőképességet megőrizték, legfeljebb a fizetési időszakot kell meghosszabbítani. Ám sem a terhek mértéke, sem a kifizetési időszak terjedelme nem haladhat meg egy bizonyos pontot, mely az életszínvonal drasztikus csökkenését eredményezné, ami a kifizetésekkel szemben ellenérzéseket válthat ki.” NBAV, Dossier 102, Doos 41. és Keynes, i.m., 137–138. o.

²⁶ „Az aláírók elismerik, hogy bár a megszokott banki csatornák eddig jól működtek, az a mennyiségű működő tőke, amelyre jelen helyzetben szükség van és a rendelkezésre álló rendkívül rövid idő, azt eredményezi, hogy ezek a csatornák a továbbiakban nem megfelelőek. Egy átfogó rendszer létrehozására van szükség, mivel a támogatás nem csak egy-két országot érint. Egész Európa, sőt a világ érdekei fognak kockán.” NBAV, Dossier 102, Doos 41. és Keynes, i.m., 139. o.

²⁷ NBAV uo. és Keynes, i.m., 140. o.

²⁸ „Jelenleg nagyon borúsak a kilátások, nem kisebb feladat áll előttünk, mint olyan lehetőségek kidolgozása, melyek segítségével egy kis reményt hozhatunk vissza a tömegek életébe. Minden ország szakembereinek arra kell törekednie, hogy sikerüljön visszaállítani a munka- és a megtakarítási kedvet, az áldozatkészséget és annak lehetőségét, hogy mindenki élvezhesse erőfeszítései eredményeit. Csak akkor teremthetjük meg a normális körülményeket, ha felismerjük, hogy itt az ideje valamennyi ország összefogásának. Végezetül minden aláíró megerősítette, hogy az idő sürget, s minden hónappal nehezebbé válik a helyzet. A rendelkezésre álló információk alapján úgy látják, hogy Európa egy rendkívül kritikus időszak elé néz, s nem szabad az időt vesztegetni, ha a fenyegető katasztrófát el akarjuk kerülni.” NBAV uo. és Keynes, i.m., 141. o.

hogy további aláírásokkal teszik azt még hangsúlyosabbá. Ennek folyamata azonban nem volt zökkenőmentes.

A dokumentum sorsával kapcsolatos leglényegesebb körülmény az amerikai kormány álláspontjának átalakulása volt. Kent, aki az amerikai kormány megbízottja volt, még november folyamán visszavonta aláírását a memorandumról, s ezt mindaddig fenntartotta, ameddig a végleges hivatalos amerikai vélemény meg nem született.

Az USA számára a dokumentum két okból sem volt elfogadható. Az egyik, hogy a Népszövetségnek címezték, ám ekkor Amerika még nem ratifikálta a békeszerződést. A másik, hogy az adósságok egy részének törlésére vonatkozó utalások voltak az iratban, ami összegegyeztetetlen volt az USA nézeteivel.²⁹

A memorandum holland atyjai végül úgy döntöttek, hogy engednek mindkét amerikai követelésnek és módosítják a dokumentumot.³⁰

December közepére az USA pénzügyminisztere, Carter Glass hivatalos közleményt adott ki a memorandumban foglaltakkal kapcsolatban, annak ellenére, hogy ekkor ott még nem publikálták. Bejelentette, hogy az USA több állami hitellel nem kívánja Európát támogatni, ám az ellen nincs kifogása, hogy exportőrökön és bankárokon keresztül történjen hasonló.

A brit kormány a választ, a Keynes helyébe lépő Brand felé közvetítette, aki a legtöbb brit aláírást gyűjtötte. Ennek lényege, hogy Nagy-Britannia a memorandum nemzetközi konferenciára tett javaslatát végtelenül hasznosnak tartja, de leszögezte, hogy az USA részvételét az együttműködésben elengedhetetlennek tartja.³¹

Franciaországban a memorandum hivatalos szintre emelése az amerikai példához hasonlóan elhúzódott. A támogatói névsor sokáig váratott magára. S mivel a dokumentum nemzetközi arculatát lényegesnek tartották megőrizni, és ragaszkodtak ahhoz, hogy a memorandum mindenütt ugyanabban a formában, az összes támogatói névsorral együtt s lehetőleg egy időben kerüljön publikálásra, így nyilvánosságra kerülésének határideje minden országban kitolódott.

Az ideális az lett volna, ha sikerül karácsonyra időzíteni a dokumentum hivatalos közzétételét, ez azonban az említett nehézségek miatt nem sikerült. A publikációra végül is 1920. január 15–21. között került sor.

Néhány héttel később, 1920 februárjának elején a Népszövetség napirendre tűzte a kérdést és lépéseket tett egy nemzetközi pénzügyi konferencia összehívására, melyre 1920. szeptember-októberben Brüsszelben került sor.

²⁹ Érdemes megemlíteni Keynes álláspontját az USA magatartásával kapcsolatban. Mint a dokumentum megszövegezője érthetően nem hajlott az amerikaiak módosító indítványaira. Elvetette, hogy a memorandum címzettjei a Népszövetség helyett a különböző kormányok legyenek, esetleg a Jóváélteli Bizottság, s azzal sem értett egyet, hogy az adósságok eltörlésének lehetőségét kihúzzák a dokumentumból. Ezzel szemben a hollandok hajlottak a kompromisszumra, s mindennél fontosabbnak tartották az amerikai szimpátia megőrzését, támogatásuk elnyerését. Keynes korábbi negatív tapasztalataira támaszkodva nem tartotta jó befektetésnek a könnyítéseket Európa részéről, mivel úgy érezte, ezzel feladják az elképzelés alapjául szolgáló leglényegesebb elveket. Ezen túl úgy gondolta, hogy az amerikaiak végül úgyis félre állnak, s Európa kénytelen lesz egyedül boldogulni. NBAV Keynes és ter Meulen levelezése 1919. november, december Doos 39.

³⁰ Ennek hatására Keynes készített egy nyilatkozatot, amelyben közölte, hogy nagyon sajnálja, hogy a memorandumot végül nem a Népszövetségnek címezték, hozzátette, hogy a továbbiakban nem kíván részt venni az aláírásgyűjtésben. Ennek ellenére szignálja a módosított változatot, és felkéri Brandet, hogy vegye át a szerepét a kézjegyek összegyűjtésében. Hangsúlyozta, hogy rendkívül fontosnak tartja, hogy a dokumentum megőrizze nemzetközi karakterét, s hogy minden egyes országhoz eljusson valamennyi támogatói névsor, s hogy a memorandum publikálása ugyanazon a napon történjék mindenütt. A sors iróniája, hogy Keynes 1919 decemberében megjelent nagy port felvert könyve „A békeszerződés gazdasági következményei” olyan helyzetet teremtett, mely mégsem tette lehetővé a szívéhez oly közel álló dokumentum aláírását. Ezzel kapcsolatban lásd Robert Cecil leveleit Keyneshez 1919. december 31. és 1920. január 6. In: Keynes, i.m., 148–149. o.

³¹ Brand to Vissering 12 February 1920. NBAV, Dossier 102, Doos 41.